

NACIONALNI SUBJEKTI MEĐUNARODNIH ODNOSA I OGRANIČENI SUVERENITET

Nešković Slobodan¹

Sažetak: *Postmoderna društvena teorija i nauka o međunarodnim odnosima pozicioniraju nacionalne subjekte za prvorazredne učesnike međunarodne zajednice, tako i međunarodne politike. Država pri tome ostaje esencijalni akter međunarodnih odnosa, uz uvažavanje ostalih tradicionalnih subjekata i savremenih činilaca. Nacionalne organizacije, posebno secesionistički pokreti podržani terorističkim grupacijama označavaju najveću pošast čovečanstva. Takođe, određene verske grupe u sprezi sa organizovanim kriminalom i terorizmom ozbiljno ugrožavaju ljudsku egzistenciju u mnogim delovima sveta. Klasična obeležja državnih tvorevina ostaju ključna za svako društvo, naročito stanovništvo, teritorija i suverena vlast. Globalni trendovi pojačavaju važnost ostalih karakteristika države, naročito ekonomski resursi i vojni efektivni. Suverenost ostaje aksiom u međunarodnoj konstelaciji, gde fenomen ograničenog suvereniteta postaje konstanta u objektivnim relacijama na planetarnom nivou.*

Ključne reči: *nacionalni subjekti / međunarodni odnosi / država / suverenost / ograničeni suverenitet*

UVOD

Struktura međunarodne zajednice posmatrana kao njen sastav, odnosno unutrašnji raspored elemenata najčešće predstavlja odlučujući činilac međunarodnih odnosa i međunarodne politike. Najšire stanovište pozicionira subjekte međunarodnih odnosa za vodeći element date strukture, koji usmerava ostale, to jest odnose među njima i pravila

¹ Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Ul. Cvećarska 2, Novi Sad, e-mail: slobneskovic@gmail.com.

ponašanja. Subjekti međunarodne zajednice u liku zajednica ljudi istovremeno su i subjekti međunarodnih odnosa i međunarodne politike. U društvenoj teoriji i praksi često se za njih sreću sinonimi: akteri, učesnici, partneri i drugi. Do Vestfalskog mirovnog ugovora 1648. godine subjekti međunarodnih odnosa bili su Katolička crkva, monarh (vrhovni sizeren) i sakralna vlast. Potom, država postaje osnovni subjekt, da bi se posle Prvog svetskog rata pojavili pokreti i međunarodne organizacije. Svi moraju posedovati sledeće neophodne osobine: organizovanost, nezavisnost, međunarodni karakter i politički značaj.

Nauka o međunarodnim odnosima kompetentno tretira nacionalne, međunarodne i transnacionalne subjekte, što je opšteprihvaćena kategorizacija. Brojni autori prioritet daju nacionalnim akterima, posebno državi, smatrajući ih odlučujućim u međunarodnoj konstelaciji, gde postoje izrazito suprotstavljeni stavovi. To naročito što u postmodernom vremenu eskalira važnost međunarodnih i transnacionalnih učesnika, posebno ekonomskih u vidu TNK. Pored države egzistiraju i nacionalne organizacije i to: stranke (partije), privremene vlade, narodnooslobodilački pokreti i, poslednjih decenija, separatističke grupacije podržane terorističkim snagama (IRA, ETA, OVK, ISIS).

Međunarodna zajednica sastoji se od subjekata međunarodnih odnosa, a to su države i međunarodne organizacije. Ono što spaja jedinice međunarodne zajednice jesu zajednički interesi. Generalni cilj međunarodne zajednice jeste sprečavanje katastrofa i uništenja. Struktura države, koja ima svoju teritoriju, stanovništvo i vlast ne podudara sa strukturom međunarodne zajednice jer je država rezultat dovršene integracije i ima konačnu vlast, svoje akcije i svoje ciljeve, dok to međunarodna zajednica nema. Međunarodna zajednica nema svoju nadležnost i konstantno je ugrožena. Subjekti međunarodne zajednice ujedno su subjekti i međunarodne politike koji mogu da budu nacionalni, međunarodni i transnacionalni.

U međunarodnim odnosima, pod pojmom suverenosti se najčešće misli na pravo subjekata međunarodnog prava da slobodno odlučuju ne samo o svom unutrašnjem uređenju, u smislu ekonomskog, društvenog i političkog uređenja, već i o svojoj spoljnoj politici. Spoljna politika podrazumeva pristupanje savezima, međunarodnim organizacijama, potpisivanja međunarodnih ugovora i slično. Pored toga, pojam

suverenosti se u praksi često upotrebljava u cilju oznake ukupnosti svih prava koja međunarodni subjekti odnosno države vrše, upravo zato što poseduju svojstvo suverenosti.

Danas se, prema brojnim autorima, kao polazna osnova u raspravama o suverenitetu uzima Bodenova teorija suvereniteta, na osnovu koje se može i polemisati o ispoljavanju svojstva državne vlasti prema spolja i prema unutra. U savremenim državama koje su dostigle nivo političke razvijenosti demokratskog sistema vlada mišljenje da je narod nosilac suvereniteta. Ipak, kako narod ne može sam da sprovodi vlast, on taj suverenitet prenosi na državnu vlast. Suverenitet se, sa svim svojim mogućim značenjima ovog pojma, u teoriji i praksi, stavlja u odnos sa savremenim međunarodnim pravom. Razlog ovome je taj, što se smatra da državni suverenitet svoju pravu funkciju dobija u vreme izumiranja država koje su vladale po principima univerzalne imperije i formiranja manjih nacionalnih država koje međusobno komuniciraju na relativno maloj teritoriji. U toj, sve tešnjoj komunikaciji država između sebe, države, od kojih mnoge izjednačene po snazi, nastoje da uspostave mehanizme i određena pravila po kojima će međusobnu komunikaciju urediti, a pravila će pre svega biti unapred propisana. Ovakav pristup je uslovio i pojavu međunarodnog prava, kao sistema pravnih pravila i principa kojih će se države pridržavati. U protivnom, njihov bi odnos bio zasnovan na odmeravanju snaga i stalnim sukobima koji bi u krajnjem slučaju slabili svaku državu pojedinačno. Međunarodno pravo nije moguće bez sistema više država, koje su svesne sopstvenog suvereniteta i izbora između uređenih odnosa i anarhije.

NACIONALNI SUBJEKTI MEĐUNARODNIH ODNOSA I DRŽAVA

Nauka o međunarodnim odnosima u konglomeratu subjekata inkorporira dva nacionalna subjekta, koji se pojavljuju kod teorijskog razmatranja međunarodne zajednice, samim tim i međunarodne politike. To su: država sa svojim osnovnim obeležjima i nacionalne organizacije. Ona predstavlja esencijalni subjekt, odnosno aktera međunarodnih odnosa, te označava fenomen od prvorazrednog značaja za sve istraživače društvenih pojava. Stoga se naš rad prioritarno usmerava na funkcionisanje države kao najatraktivnijeg subjekta međunarodnog sistema, odnosno prvorazrednog aktera globalne ljudske zajednice. Važnost navedenog elementa i postmoderni trendovi impliciraju posebno sagledavanje državnog suvereniteta, odnosno suverene vlasti,

kao jedne od temeljnih karakteristika tog kolektiviteta.

Međunarodna zajednica sastoji se od subjekata međunarodnih odnosa, a oni su države i međunarodne organizacije. Jedinice koje čine međunarodnu zajednicu spajaju zajednički interesi, jer naprosto jedna država ima interes da postoji određena međunarodna organizacija koja štiti državu u pogledu njenog straha od razaranja, kao i uništenja velikih razmera. Pre svega, država ima potrebu za odbranom i zaštitom u isto vreme jer države sve više nisu u mogućnosti da se same bore protiv toga, već je u nekom smislu, sudbina države u rukama međunarodne zajednice. (Nešković, 2013)

Cilj međunarodne zajednice jeste da se spreče katastrofe i uništenja. Međunarodne zajednice razlikuju se od toga koje ih države čine. Država kao subjekt sastoji se od tri konstitutivna elementa, a to su: teritorija, vlast i stanovništvo. Struktura međunarodne zajednice ne podudara se sa strukturom države. Država je rezultat dovršene integracije i ima konačnu vlast, svoje akcije i svoje ciljeve, dok to međunarodna zajednica nema. Međunarodna zajednica nema svoju nadležnost i konstantno je ugrožena.

U međunarodnoj zajednici veza između država može da bude jaka, slaba i osrednja. Uslovi koji se moraju ispuniti kako bi se nešto smatralo subjektom međunarodne zajednice jesu: organizovanost, nezavisnost, međunarodni karakter, tj. subjekt međunarodnih odnosa može da bude samo onaj subjekat koji prevazilazi državne granice i ne može biti određena organizacija koja deluje samo unutar određenog, na primer, političkog sistema; da ima politički značaj, tj. subjekt mora biti speman na to da deluje i politički i bude nosilac političkih interesa. (Nešković, 2018)

Kada je reč o vrstama subjekata međunarodne politike oni mogu da budu: nacionalni, međunarodni i transnacionalni. U prvom slučaju reč je o državi, u drugom slučaju međunarodni subjekti nastaju udruživanjem država ili naroda, a države su njihove članice, dok transnacionalni subjekti nastaju povezivanjem ljudi bez posredstva njihovih država. U narednom delu rada analiziraće se pojam države i međunarodnih organizacija.

Određenje pojma države umnogome zavisi od pristupa i cilja definisanja. Odnos prema državi uspostavlja se na različite načine i prema različitim subjektima. Razlikuju se i aspekti posmatranja države i potrebe definisanja. Zbog toga postoji veliki broj definicija i u savremenoj

literaturi i kroz istoriju. Osim toga, kroz istoriju se razlikuju i oblici u kojima se država pojavljivala, njena organizacija i funkcije, što sve otežava analizu i dolaženje do jedinstvenog pojma države koji bi obuhvatio sve istorijske i aktuelne oblike. Ipak, mnogi autori izdvajaju nekoliko karakteristika države, posmatrano iz ugla prava i ostvarivanja njenih funkcija, koje bi trebalo da budu zajedničke za sve ili skoro sve istorijske i savremene oblike države. Reč je o (Stefanović, 2013):

1. teritoriji (veličina, kvalitet, geografski položaj);
2. stanovništvo (broj i nacionalna struktura stanovništva);
3. vlast (suverenitet, oblik vladavine (monarhije i republike), apsolutna ili ustavna monarhija, predsednička ili parlamentarna vlast, kao i organizacija vlasti);
4. nacionalna privreda (društveno-ekonomski sistem, ekonomski potencijal, potrošnja, zavisnost od svetskog tržišta); i
5. nacionalna kultura.

Teritorija, stanovništvo i vlast jesu tri glavna elementa države. Državna teritorija obuhvata prostor zemljine površine na kome država sprovodi svoju vlast. (Kostadinović, Račić, 2009) U teritoriju se ubraja i ono što se nalazi u zemlji, priobalni deo mora, reka, jezera, okeana. Vazdušni prostor iznad jedne države je njena teritorija. Ambasade države i diplomatska i konzularna predstavništva se ubrajaju u njenu teritoriju. Teritorijalnost podrazumeva vlast države nad svim licima koja se nalaze na određenoj teritoriji. Teritorija države određuje se međunarodnim sporazumima. (Radenković Jocić, 2010)

Kada je reč o stanovništvu ono je još jedan od osnovnih atributa države i država putem aparata prinude svoju vlast primenjuje na određenoj teritoriji i prema licima na tom prostoru. Lica, tj. stanovnici na koja se državna vlast odnosi jesu državljani te države, kao i građani koji žive na njenoj teritoriji.

Jedna od osnovnih komponenata državne vlasti jeste suverenost. Suverenost predstavlja svojstvo države koje se odnosi na njenu nezavisnost prema drugim spoljnim vlastima koje postoje van jedne države. Takođe, suverenost znači da su druge vlasti na teritoriji jedne države potčinjene državnoj vlasti. Državna vlast je najviša vlast. Državna vlast je jača od svih drugih vlasti na određenoj teritoriji. Ova osobina poznata je i pod imenom suprematija, čime se označava unutrašnja suverenost državne vlasti. Osnovne funkcije države (državnih institucija)

su sledeće: (Carić, Vitez, Mrkšić, 2003)

- zakonodavna funkcija,
- izvršna funkcija,
- upravna funkcija i
- sudska funkcija.

Zakonodavna funkcija države je i ustavotvorna, jer da bi institucija društva postupila po pravno predvidivim i legalitarnim uslovima, mora raditi u okviru svojih ovlašćenja. Nadležnosti svih institucija su propisane glavnim državnim aktima (ustav i osnovni zakoni) čime i sam ustavotvorni organ države (parlament) dobija legalitet da donosi zakone. Najviši organ vlasti donosi zakone (zato mora biti izabrana i potvrđena na demokratskim, javnim, višestranačkim izborima), dok sve te propise izvršavaju izvršni organi parlamenta: vlada i ministarstva, kao izvršno-politički organi odnosno izvršno-upravni organi parlamenta.

Izboru podležu ne samo poslanici parlamenta, nego i članovi vlade, koji kao ministri odgovaraju parlamentu, a takođe građanima koji su ih izabrali. Pošto zakoni puno ne vrede, ako su samo napisani, veoma je važna procedura i garancija njihovog izvršavanja. Sprovođenje u praksu propisa koji su doneli glavni državni organi je zadatak vlade koja donosi mere za njihovo izvršavanje, dok organi uprave (od centralne države do mesnih kancelarija) to konkretizuju.

Bilo bi idealno da u jednom društvu svaki građanin prihvata zakone svoje države i uvek postupa po ustavu. Zbog onih izuzetaka koji postoje kod „neposlušnih“ građana iz bilo kojih razloga i interesa, sama država se obezbeđuje preko sudskog sistema.

Pretpostavlja se da u relativno stabilnim sistemima većina građana lojalno prihvataju zakone sopstvene države, jer su uvereni da su pravila ponašanja propisana kroz državne organe i u njihovom interesu. Međutim, ako mnoštvo ljudi ne osećaju zakone „korisnim“ i legalnim, onda se radi o nelojalnosti ne iz krivičnih pobuda, nego iz razloga, što zakonodavni organ ne radi svoj zadatak na nivou. Organi sudstva treba da vrše svoj zadatak na profesionalan i objektivan način.

Kada je reč o međunarodnim odnosima neki autori navode da je država jedini nacionalni subjekt međunarodnih odnosa, ali ako to i nije tako

svakako je država vodeći subjekt. (Đelic, Neskovic, Ketin, Lutovac, 2018)

Glavni predstavnik države u međunarodnoj zajednici je šef države (predsednik republike, monarh, kolektivni šef- savet, i sl.) i preko njega ili drugih opunomoćenih lica država kao subjekt izražava svoju volju. Zatim, država ima svoja predstavništva: diplomatska i konzularna, njihova ovlašćenja se odnose samo na zemlju u kojoj su akreditovana. Neposredne kontakte ostvaruju i nadležna ministarstva koja stupaju u međunarodne privredne i druge odnose i kontakte po odgovarajućim resorima. Osim toga, privredne organizacije i njihova privredna udruženja i asocijacije neposredno ili preko svojih predstavništava i zastupništva, filijala i sl. stupaju u poslovne odnose sa odgovarajućim stranim privrednim i drugim krugovima. Sve ovo doprinosi da se u savremenoj međunarodnoj zajednici pojavljuje ne samo veliki broj subjekata, već i jedan širok krug organa i lica koja u ime tih subjekata zaključuju razne vrste ugovora i stupaju u razne kontakte poslovnog i drugog karaktera.

Država sama direktno stupa u razne poslovne, pravne i političke odnose sa drugim državama. U pogledu međunarodnih ekonomskih odnosa država se pojavljuje kod opštih ekonomskih odnosa gde ona učestvuje na taj način što stvara opšte uslove i nužne pretpostavke za nastanak druge grupe odnosa – poslovnih odnosa u kojima ne učestvuje samo država, već i drugi subjekti prava u međunarodnom prometu.

SUVERENOST I OGRANIČENI SUVERENITET

Suverenitet se u savremenoj teoriji i praksi još naziva i suverenost, odnosno suverena vlast. Teoretičari su nesporno saglasni da je ona pored stanovništva i teritorije jedno od temeljnih obeležja države. Pri tome, suverenost je neophodna za realno pozicioniranje tog subjekta u međunarodnoj zajednici i sistemu planetarnih odnosa. Relevantni pokazatelji ukazuju da ne postoji kategorija apsolutne suverenosti, već egzistiraju univerzalno eksponirani postulati determinisanja implementacije vlasti sadržani u sintagmi ograničeni suverenitet. Reč „suverenost“, potiče od latinskog jezika od reči *superanus*, što u prevodu znači najviši, vrhovni, a upotrebljava se da označi kvalitet nekog subjekta da je vrhovni u svom domenu, da su svi ostali zavisni, budući da su niži od njega. (Jovičić, 2011)

Suverenost kao pojam, sa značenjem koje je danas uobičajeno i

opšteprihvaćeno, počinje da se javlja krajem srednjeg veka. S obzirom da je u to doba većina društvenih odnosa i načina postupanja državnih organa, bilo regulisano upravo običajima, ne može se govoriti o suverenitetu u klasičnom smislu te reči. Suparništvo između duhovne i svetovne vlasti, na početku epohe srednjeg veka, pa i ceo feudalni sistem, po kome se državni život izvodio iz privatno-pravnih odnosa, doprineli su da karakterne crte države nisu bile izražene u tolikoj meri kao kod starih Grka i Rimljana. Kako su se društveni odnosi brzo menjali, postaje vidljiva i neophodnost da se stvaraju novi načini njihovog regulisanja, odnosno javlja se potreba za stvaranjem pisanog prava. Na ovaj način, država postepeno na sebe preuzima tu delatnost i na određeni način pomaže teorijskom uobličenju pojma suvereniteta državne vlasti. U tom periodu, dolazi i do intenzivne recepcije rimskog prava, koje dobija i svoje novo mesto u istoriji. U svrhu određivanja sadržine pojma suverenosti, naročito je poslužila Ulpijanova izreka da: „ono što se princepsu svidi, ima snagu zakona, zato što je narod zakonom o vladavini koji je donet povodom njegove vlasti, preneo njemu i u njega, svu svoju najvišu vlast i ovlašćenja“. Učvršćivanje ovog kvaliteta državne vlasti, omogućilo je postepeni nastanak nacionalnih, suverenih država. (Nešković, 2019)

Ipak, u takvoj zajednici mnogih država, u kojoj su neke velike i moćne, dok su druge slabije i manje, postojala je opasnost po ove manje da izgube vlast iz svojih ruku. Ovo je naročito vidljivo u tome što su pravila kojima su se regulisali međusobni odnosi, a koja se danas nazivaju međunarodno pravo, nastajala saglasnošću volja država. Samim tim vrlo je verovatno, da se raznim pritiscima postizalo da slabija država poklekne pred voljom one jače države, na šta države uostalom nisu imune ni danas. Kako bi se podmirili zahtevi da se države sporazumeju o svojim budućim međusobnim odnosima, što bi omogućilo stvaranje koliko koliko predvidivih tokova u međusobnoj komunikaciji, sa jedne strane, i prihvatljivosti pravila za sve sa druge strane, morala se pronaći granica u komunikaciji između država, ispod kojih one ne bi mogle ići, a da ne izgube svoju državotvornost. Ta granica, bila je vidljiva u uspostavljanju principa državnog suvereniteta, koji je značio svojevrsnu branu bilo kakvom spoljnjem uticaju u unutrašnje stvari određene države. Kako je to u svojoj studiji obrazložio profesor Bartelson (Jens Bartelson): „suverenitet istovremeno uspostavlja rukovodeći princip rukovodeći princip onoga što se smatra unutrašnjim pitanjem države i

onoga što je spoljašnje.“ U dugom periodu ljudske istorije samo države su bili akteri u međunarodnim odnosima, pa je i spoljni uticaj mogao dolaziti samo od strane neke druge države. Tako je i pojava međunarodnog prava, uslovila i afirmaciju doktrine državnog suvereniteta. (Ganić, 2012)

Država je osnovni i sigurno najvažniji oblik političkog organizovanja svakog klasnog društva. Svakako stoji činjenica da je država osnovni subjekt međunarodnih odnosa, pa se u širem smislu pod državom podrazumeva celokupno sruštvo koje je obuhvaćeno jednom državnim organizacijom. Dakle ne samo državni aparat, već i teritorija i stanovništvo koji su podvrgnuti istoj državnoj vlasti. (Jovičić, 2011)

Kao subjekti međunarodnog prava, države imaju i preduzimaju određena prava i obaveze koje pre svega, proističu iz pripadnosti međunarodnoj zajednici, pri čemu su ta prava i obaveze zaštićena međunarodnim pravom. Konkretna prava i obaveze koje države, kao subjekti međunarodnog prava poseduju, mogu se podeliti na:

- osnovna (originarna) i
- ugovorna (derivativna) prava tj. obaveze.

Kada je reč o osnovnim pravima i obavezama, shvatanje prema kojem države samim nastajanjem stiču određena prava, razvilo se na osnovu škole prirodnog prava, sledom principa da ljudsko biće samim činom rođenja stiče jedan zagarantovani obim prava. Ta prava, koja države stiču samim nastankom, neotuđiva su i jednaka za sve, pa se u literaturi često nazivaju originarnim, odnosno izvornim ili osnovnim i apsolutnim pravima. Ta osnovna prava država stiče pojavom u međunarodnoj zajednici, bez posebnog ili izričitog priznanja. Glavna razlika između osnovnih i ugovornih prava i obaveza ogleda se u tome što su ova prva neotuđiva i jednaka za sve države, dok ugovorna prava proizlaze iz konkretnih međunarodnopravnih ugovora javnog karaktera koje države dobrovoljno zaključuju sa drugim subjektima međunarodnog prava, a to su, tzv. stečena ili preuzeta prava i obaveze. S obzirom na činjenicu da države nastankom uživaju (dobijaju) određeni obim prava, podrazumeva se da samim činom nastanka preuzimaju i određene obaveze. (Savić, 2015)

Naziv suverenost, upotrebljava se u praksi i doktrini kao oznaka za ukupnost svih prava koja međunarodni subjekt vrši, upravo zato što

poseduje svojstvo suverenosti; ponekad se međutim, razlikuju pojedina prava od kojih se suverenost sastoji. Klasično međunarodno pravo, poznavalo je i kategoriju nesuverenih država. Tako je Alfons Rivije u Osnovama međunarodnog prava (1898), smatrao da je država samostalna sa gledišta međunarodnog prava: „onda kada je u vršenju svojih međunarodnih obaveza spolja, i načinu svoga unutrašnjeg života i uprave, potpuno nezavisna od ma koje druge države“. (Đelic, Nesković Ketin, Lutovac, 2019)

Međutim, da bi postigla svoju svrhu, načela o temeljnim pravima i dužnostima, moraju biti kodifikovana, čime ona prerastaju u pravila opšteg međunarodnog prava. Odnosno, moraju postati izvorom prava i dužnosti za sve države sveta u formalnom smislu. Najznačajniji međunarodnopravni dokument u kojem su obuhvaćena prava i dužnosti, što ih, u određenoj meri, čini pravilima međunarodnog prava, jeste Povelja Ujedinjenih nacija. Savremeno međunarodno pravo prihvata suverenitet kao jedno od bitnih obeležja nezavisnosti država.

U ovoj Deklaraciji, između ostalog stoji i da je: „dužnost država da se uzdrže, u svojim međunarodnim odnosima, od prinude vojne, političke, ekonomske ili druge prirode, usmerene protiv političke nezavisnosti ili teritorijalnog integriteta neke države.“ Ovde je potvrđen i princip: „da se država uzdržava, u svim međunarodnim odnosima, od pribegavanja pretnji ili upotrebi sile, bilo protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti svake države, bilo na svaki drugi nesaglasan način sa ciljevima Ujedinjenih nacija.“ (Đelic, Nesković, Ketin, Lutovac, 2019)

Kada se govori o istorijskom razvoju suverenosti i evolutivnim začecima pravog značenja ovog pojma, već u robovlasničkoj epohi pojavljuju se izvesna gledišta o suverenosti, i formulišu se neki stavovi koji su slični današnjim. Još je Aristotel razmatrao pitanje: „kome se u državi treba pokoravati, odnosno, ko u državi treba da vrši najvišu vlast, zapravo, ko u državi treba da bude suveren?“ Aristotel je odgovarao da to treba da bude zakon, i u tom je smislu bio blizak nekim savremenim pristupima i modernim teorijama. Misao o državi i vlasti, Rim je u velikoj meri preuzeo iz helenističkog nasleđa a pojam suverenosti razvijaju onako kako su ga poznavali i helenistički gradovi. Pored helenske civilizacije, sličan razvoj suvereniteta, zapažen je u dolini Ganga, u vreme nastanka indijske civilizacije i u feudalnoj Kini. (Nešković, 2019)

U „Problem suverenosti u povelji i praksi Ujedinjenih nacija“, Đuro Ničić

(1967), navodi da se već i za grčke državnice može reći da su nezavisne i suverene, i da međusobne odnose regulišu helenskim pravom, međunarodnim pravom starog grčkog sveta. Kroz celokupnu istoriju, unutar međunarodnih sistema, sa suverenitetom, mogu se razlikovati dve podvrste. U nekim slučajevima, države – članice određene međunarodne zajednice, uživale su pun formalni suverenitet, kakav je bio slučaj sa indijskim i grčkim državicama. Ponegde je to bio samo faktički suverenitet, jer su države – članice dotičnog međunarodnog sistema, formalno priznavale vrhovnu vlast centralnih organa međunarodne zajednice. Takav je bio slučaj sa srednjovekovnom Italijom u periodu od 12. do 14. veka. Italijanske državnice formalno su priznavale vlast rimsko-nemačkih careva ili rimskog pape, što je zavisilo od trenutnog odnosa snaga između ove dve univerzalističke snage evropskog srednjeg veka.

U hrišćanskom svetu, pojam suvereniteta pojavio se u Italiji, odakle se, zajedno sa drugim tekovinama italijanske kulture, u 16. veku proširio i na ostala evropska područja. Početkom 16. veka i uobličavanjem otpora suprematiji Vatikana u pokretu reformacije, promenjeni su uslovi u kojima se razvijala ideja suvereniteta. Međutim, ni katolička crkva, ni rimsko-nemačko carstvo, nisu se odrekli svojih pretenzija, sve do Vestfalskog mira iz 1648. godine.

Kao jedan od osnovnih principa međunarodnog prava, suverenitet i njegovo pojmovno određenje koje se i danas javlja kao široko prihvatljivo, svoje korene ima u načinu na koji su se evropske države organizovale, upravo nakon sklapanja Vestfalskog mira, kojim se je okončao krvavi tzv. tridesetogodišnji rat koji je besneo evropskim kontinentom. Istoričari i pravници koji se bave međunarodnim pravom su jednoglasni u tome da su mirovni ugovori u Vestfaliji iz 1648. godine utemeljili moderni evropski sistem država, kao i prava koje se među tim državama primenjuje.

Posle 1945. godine, u periodu 20. veka, učinjen je niz pokušaja da se pitanja prava i dužnosti država uredi međunarodnim dokumentima od kojih se mogu navesti: Deklaracija američkog Instituta za međunarodno pravo, Interparlamentarna unija, te Deklaracija o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji između država u skladu sa Poveljom UN, Generalne skupštine Ujedinjenih nacija iz 1970. godine. Međutim, ove inicijative završavale su u formi predloga koji nije u

potpunosti formulisan, ostajući daleko od završnog teksta koji bi mogao stupiti na snagu. Sa druge strane, na regionalnom nivou rezultati su bili vidljiviji. Tako je, npr. formulisano prvih pet principa miroljubive koegzistencije, u zajedničkoj izjavi premijera Indije i Kine iz 1954. godine, čemu su se kasnije, na bilateralnoj osnovi pridružili i šefovi SFR Jugoslavije, Sovjetskog Saveza i Burme. Ipak, međunarodno pravo insistira na jednakosti i ravnopravnosti u smislu subjektiviteta, pa tako i Povelja UN u članu 1. stav 2. definiše ciljeve Ujedinjenih nacija kao „razvijanje prijateljskih odnosa među nacijama koji su zasnovani na poštovanju načela ravnopravnosti i prava naroda na samoopredeljenje, te preduzimanje drugih odgovarajućih mera radi učvršćivanja mira u svetu“. (Nešković, Ketin, Šećerov, Đelic, 2018)

Čak ni u novije vreme u domenu nauke ne postoji jedinstveni stav po pitanju porekla teorije suvereniteta, ali zna se da je politička misao počela njime da se bavi veoma rano, sa nastankom samih država. Isprva se to odvijalo u okviru svetovne i crkvene filozofije, a kasnije kroz čitav niz disciplina: ustavno pravo, međunarodno javno pravo, teorije države i istorije političkih i pravnih teorija. Elementi teorije o suverenosti javljaju se po prvi put još u starom Egiptu, tri milenijuma pre naše ere, u sklopu učenja o socijalnoj piramidi, na čijem vrhu je bog, a zatim slede faraon, žreci, zemljoradnici i robovi. Platon je smatrao da su filozofi nosioci suverene vlasti, dok će kasnije tu funkciju pripisati zakonima, sa čime se slaže i Aristotel. Pored njih, u antičko doba, problemom suvereniteta su se bavili i Pitagora, Tukidid, Sokrat. Antičku filozofiju je najviše zanimalo pitanje kome valja poveriti suverenu vlast: jednom čoveku, jednoj klasi ili većini ili pak filozofima. (Nešković, Ketin, Šećerov, Đelic, 2018)

Prva potpuna teorija suvereniteta je Bodenova. Ukoliko se počne sa Bodenovim, klasičnim pojmom suvereniteta, koji se danas uzima kao polazna osnova i uobičajeno navodi u svim raspravama o suverenitetu, onda se može polemisati i o ispoljavanju svojstva državne vlasti prema spolja i prema unutra. Ipak pre toga, mora se razmotriti pogled o nosiocu, izvoru suvereniteta. U savremenim državama, koje su dostigle određeni nivo društveno-političkog razvitka koji se obično naziva demokratijom, vladajuće mišljenje jeste da je titular suvereniteta narod. Kako narod ne može sam i neposredno da sprovodi vlast, on taj suverenitet prenosi na državnu vlast koja „društvenim ugovorom“ stiče svojstvo suverene vlasti. Boden je tvrdio da je suverenitet nedeljiv, ali samo jedna vlast može biti najviša. Međutim, kao izraz borbe protiv apsolutizma, iz želje naroda da

na neki način ograniči svemoć državne vlasti, nastala je teorija o podeli vlasti. Ustanovljenjem nekoliko nosilaca državne vlasti, koji bi se međusobno kontrolisali, bilo bi nemoguće prekomerno vršenje vlasti prema narodu.

U svom delu „Šest knjiga o republici“ Žan Bodin je prečistio pojam suvereniteta, definišući ga kao najvišu vlast države nad podanicima, i građanima, koja nije ograničena zakonima. U tom kontekstu, Bodin shvata suverenost, kao neograničenu, jedinstvenu, neodgovornu, stalnu i neotuđivu vlast. Po njemu, jedino monarh, budući da oličava celokupnu državnu vlast, može biti pravno neograničen, odnosno apsolutan.

Shvatanja protivnika teorije apsolutnog suverenitea (monarhomaha), kakva je bila Bodinova, sistematski su izneta u delu Johana Altuzija, „Sistematsko izlaganje politike“. Po monarhomasima, suverenitet ne pripada monarhu, već narodu, pod kojim se ne podrazumevaju narodne mase, već staleži. Vršanje suverenosti, narod putem ugovora prenosi na vladara, zadržavajući suverenu vlast koja se očituje u pravu da se vladar zbaci. Posebno je značajna francuska revolucija koja je naglasila progresivni karakter suverenosti, obogativši njen sadržaj. Ekvivalent slobodi i jednakosti pojedinaca na unutrašnjem planu, na međunarodnom planu, bile su nezavisnost i ravnopravnost država, pravno formulisane kroz suverenitet.

Najznačajniji predstavnik teorije narodnog suvereniteta jeste Žan Žak Ruso, koji podržava misao da narod mora imati isključivo svoju volju, a da suverenost podrazumeva realizaciju te opšte volje, koja se izražava u zakonima. Neposredna demokratija predstavlja uslov ostvarivanja narodnog suvereniteta. Kao svojstvo naroda, suverenitet je neotuđiv, nedeljiv i nezastariv, pa time i neprenosiv.

Odredbe Deklaracije Organizacije UN iz 1970. godine, određuju sedam načela, to: (Savić, 2015)

1. načelo zabrane sile
2. načelo mirnog rešavanja međunarodnih sporova
3. načelo neintervencije
4. dužnost država da međusobno sarađuju u skladu sa poveljom
5. načelo ravnopravnosti i samoodređenja naroda
6. načelo suverene jednakosti država
7. načelo ispunjavanja prihvaćenih međunarodnih obaveza u dobroj veri.

Profesor Juraj Andrašij mišljenja je da suverenitet „obuhvata pravo naroda svake države da određuje i menja svoje ustavno uređenje po svojoj volji, da sklapa ugovore sa drugim državama, da na svom području vrši isključivo gospodstvo i sudbenost nad osobama i stvarima.“ Konačno, po mišljenju profesora Smilje Avramov, „pod suverenosti se podrazumeva pravna i faktička sposobnost države da ostvaruje svoje funkcije unutar države i u međunarodnim odnosima, nezavisno od ma koje druge vlasti.“ Gotovo svi teoretičari međunarodnog prava sa prostora bivše SFRJ pravo na suverenost objedinjuju sa pravom na jednakost. Vojin Dimitrijević u „Osnovi međunarodnog javnog prava“, kao i većina autora sa područja bivše SFRJ, izvršava kategorizaciju navodeći sledeća osnovna prava : pravo na suverenost, pravo na jednakost, pravo na samoodržanje, pravo na međunarodno opštenje i pravo na poštovanje. Već spomenuta, Smilja Avramov takođe obuhvata sva navedena prava i dužnosti, uz izmenu kod prava na međunarodno opštenje koje je zamenjeno pravom na saobraćaj. (Jovičić, 2011)

Suverenost, shvaćena u političkom smislu, može za posledicu imati različite zloupotrebe, i iz ovog razloga se kao nužno nameće postojanje pravnog okvira. Državna vlast je u društveno-politički razvijenim državama u izvesnom smislu podeljena, a ni jedna nema apsolutni karakter. Ukoliko bi se Evropska unija posmatrala kao ogledno polje i prouči pravni uticaj organizacije na države koje nisu članice, onda se može zapaziti da njega zapravo i nema. Evropska unija podržava prosperitet ali i demokratske vrednosti i tako pomaže u uspostavljanju stabilnosti i prosperiteta evropskih građana (Dudić, Dudić, Mirković, Smoleň, 2018). Države koje nisu članice nisu u obavezi da primenjuju EU pravo, niti postoji pravni mehanizam koji ih može naterati da postanu članice. Sa druge strane, kada je reč o zemljama članicama, situacija je drugačija. (Jovanov, 2015). Suštinska uloga prava Evropske unije je stvaranje pravne osnove za funkcionisanje unutrašnjeg tržišta i sektorske politike Evropske unije (Dudić, Smoleň, Milošovićová, Dudić, 2018)

Stavljajući po strani različita mišljenja o pitanju pravne prirode prava EU, nema sumnje da osnivački ugovori po načinu nastanka i njihovom pravnom dejstvu predstavljaju međunarodne ugovore. Jednom kada ih država zaključi, prema pravilima međunarodnog prava, ima obavezu i da ih poštuje. To dalje ima za posledicu primenu pravno obavezujućih pravila koje stvaraju organi EU. Iako odluke Suda obavezuju države

članice, nema monopola sile, te se njima prepušta da svojim unutrašnjim aktima sprovedu presudu. Zato se nezaobilazno nameće pojam političkog suvereniteta, jer će se, po pravilu političkim odlukama, vršiti različiti pritisci koji će pogoditi određenu državu. Iz tog razloga, države u najvećem broju slučajeva prihvataju izvršenje ugovorima preuzete obaveze i one obaveze koje nameće pravo EU. Kontinuirane promene na tržištu, nove tehnologije, zahtevi klijenta i migracija ljudi samo su neki od faktora koji utiču na tok poslovanja i aktivnosti koje ljudima donose profit (Dudić, Dudić, Drahošová, Smoleň, 2018).

Novija politička istorija obeležena je velikim brojem demonstracija narušavanja suverenosti i primerima ograničavanja suvereniteta država od strane agresora, najčešće velikih sila. Ratovima, vojnim intervencijama, eufemistički nazvanim "humanitarne intervencije", podsticanjem građanskih ratova, lokalnim i regionalnim konfliktima agresori u liku svetskih hegemoni nametali su svoje modele u zemljama sa "nepodobnim vlastima". Karakteristično je bombardovanje Savezne Republike Jugoslavije, pre svega Srbije, od strane 19. zemalja NATO pakta predvođenih SAD. Bila je to paradigma brutalnog ugrožavanja i otimanja suverenosti jedne nezavisne države bez odluke Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Rezultat zločinačke agresije bilo je kasnije proglašenje samostalnosti Kosova i Metohije, što čini 14,5 % teritorije Republike Srbije i predstavlja klasičan postupak nasilnog ograničenja suvereniteta. Slični primeri su i stradanja Paname, Avganistana, Iraka, Libije, Sirije, pokušaji promene vlasti u Venecueli i drugi.

ZAKLJUČAK

Međunarodne odnose u postmodernom ambijentu karakteriše delovanje velikog broja tradicionalnih i savremenih učesnika, gde nacionalni subjekti, pre svega država, imaju esencijalni značaj. Aktuelni naučni poslenici temeljna obeležja države u klasičnom smislu veoma često relativizuju i osporavaju favorizujući nove društvene karakteristike. Tako se stanovništvu, teritoriji i suverenosti pretpostavlja uloga ekonomskih resursa i nacionalne privrede u svetlu delovanja multinacionalnih korporacija, odnosno vojnih resursa sa vojnoindustrijskim kompleksom. Posebnu važnost preuzimaju secesionistički pokreti povezani sa zloćudnom eskalacijom terorizma i organizovanog kriminala.

Nesporna je teorijska postavka da apsolutna suverenost ne postoji, već je prisutan fenomen ograničenog suvereniteta. Primeri Tajvana, Avganistana, Iraka, Libije, Sirije, Severne Koreje, Venecuele, Srbije i drugih, potvrđuju navedenu konstataciju. Razmatrano sa najšireg društvenog gledišta i uvažavajući globalne izazove, rizike i pretnje, teza je primenljiva na sve kolektivitete uključujući vodeće sile na planetarnom nivou, odnosno Sjedinjene Američke Države, Rusku Federaciju i Republiku Kinu.

U poslednje dve decenije a naročito nakon 11. septembra 2001. (serija koordinisanih terorističkih napada protiv SAD), dolazi do promene u odnosu na pojam suverenosti, odnosno eksponiranje suverenosti u praksi. Rasprave o promenjenoj ulozi nacionalnih država u procesu globalizacije, koji se poslednjih decenija sve intenzivnije dešava, idu od toga da se govori o sve manjoj ulozi države, preko tzv. „ispražnjene autonomije i suvereniteta država“, pa do toga da suverenitet nacionalnih država nije uopšte ugrožen i da one i dalje predstavljaju ključne aktere na međunarodnoj sceni. Iako nacije zadržavaju svoju važnost, ostaje činjenica da se suverenitet nacije pomera, pa se time i izgled nacionalne države menja, pa su one prisiljene da ponovo otkrivaju svoje identitete. Dakle, smatra se da je suverenitet nužna karakteristika države, ali svi smo svedoci činjenice da je danas u Evropi prisutan trend desuverenezacije države, odnosno država. I sama Organizacija Ujedinjenih nacija je sastavljena od suverenih država, što niko ne osporava, ali usled izmenjenih okolnosti na svetskoj sceni, danas nije nimalo lako utvrditi značenje pojma suverenost.

Celokupni sistem međunarodnog prava, posebno delovanje i formiranje međunarodnih organizacija, predstavlja ograničenje suvereniteta. Savremena praksa umnogome odstupa od prava na suverenost i nezavisnost. Tako su, države koje su se integrisale u EU, prenele veliki broj nadležnosti na institucije evropskog saveza država, čime su se i odrekle apsolutnog ekskluziviteta na sopstvenu suverenost. Nakon 1993. godine i potpisivanja Mاستrihtskog sporazuma (Mاستrihtski ugovor je stvorio novi politički entitet – Evropsku uniju), države potpisnice zasigurno više nisu suverene. Kada bi eventualno došlo do usvajanja Evropskog Ustava, one bi zapravo dobile status federalne jedinice. Nakon ovog poustavotvorenja Evropske unije zajednica bi prerasla u (super) državu.

LITERATURA

1. Carić, S., Vitez, M., Mrkšić, D. (2003). Privredno pravo, Centar za privredni consulting, Novi Sad, str. 253.
2. Dudić, B., Smoleň, J., Milošovičová, P., Dudić, Z. (2018). Advantages and disadvantages of the membership of the Republic of Serbia in the European union, Springer Nature. Springer International Publishing AG, pp. 113-121
3. Dudić, Z., Dudić, B., Drahošová, M., Smoleň, J. (2018). The project of European capitals of culture promotes innovation and tourism development. Innovation, technology, education and management / Breslauer, Nevenka (editor); Horvat, Petra (editor). Čakovec (Croatia): Medimursko veleučilište u Čakovcu, pp. 49-55.
4. Dudić, B., Dudić, Z., Mirković, V., Smoleň, J. (2018). Support for foreign direct investment inflows in Serbia. Economic Annals-XXI : Research Journal - Kyjev (Ukrajina) : Institute of society transformation, pp. 4-11.
5. Đelic, T. A., Neskovic, S., Ketin, S., Lutovac, M. (2019). Economic and Environmental Context of Organic Agriculture and Farms in Serbia - Case Study, Fresenius Environmental Bulletin - FEB, Volume 28 - No. 1 / 2019, p. 88.
6. Jovanov, I. (2015). Povratak ka izvornom značenju pojma suvereniteta. NBP -Žurnal za kriminalistiku i pravo, 2/2015. Kriminalističko policijska akademija, Beograd, str. 149.
7. Jovanov, I. (2015). Povratak ka izvornom značenju pojma suvereniteta. NBP -Žurnal za kriminalistiku i pravo, 2/2015. Kriminalističko policijska akademija, Beograd, str. 155.
8. Jovičić, D. (2011). Suverenitet kao strukturalni element države u 21. veku. 8. Naučni skup sa međunarodnim učešćem „Singerija“, str. 193.
9. Kostadinović, S., Račić, M. (2009). Poslovno pravo, Futura, Novi Sad, str. 120.
10. Nešković, S. (2013). Sredstva međunarodne politike sa posebnim osvrtom na ekonomske resurse, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 98.
11. Nešković, S. (2014). Industrial intelligence and information warfare, with special emphasis on security companies, Proceedings Vol.1, 14th International Conference RaDMI 2014 "Research and Development in Mechanical Industry", 18-21. September 2014, Topola, Serbia, Scientific and Technical Center for Intellectual Property, p. 23.

12. Nešković, S. (2014). Ekonomska diplomatija i zakonodavstva država Jugoistočne Evrope u kontekstu evropskih integracija (Economic diplomacy and legislation of Southeast European countries in the context of European integration), Zbornik radova 10. Međunarodna konferencija "Pravni i ekonomski aspekti koncepta integracije zemalja Jugoistočne Evrope u EU sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu" 18-19. decembar 2014, Internacionalni Univerzitet Travnik, Travnik, BiH, str. 14.
13. Nešković, S. (2018). Reforme visokog obrazovanja država Zapadnog Balkana sa implikacijama na saobraćaj, ekologiju i održivi razvoj, 17. Međunarodno savjetovanje Internacionalni Univerzitet Travnik i Rezekne Univerzitet Latvija, Univerzitet Janusz Korczak Poljska, Univerzitet Udine Italija, Ekološki istraživački institut Italija, "Trendovi, tehnološke inovacije i digitalizacija u saobraćaju, ekologiji i logistici u funkciji održivog razvoja" Vlašić, Bosna i Hercegovina, 11 - 12. maj 2018, Travnik: Internacionalni Univerzitet Travnik, str. 33.
14. Nešković, S., Ketin, S., Šećerov, P., Đelic, T., A. (2018). International Politics and Ecology: A Focus on Environmental Protection, Frensenius Environmental Bulletin - FEB, Vol. 27. No 11/2018, p. 19.
15. Nešković, S. (2018). Postmoderno obrazovanje i digitalna ekonomija u kontekstu razvoja zemalja Zapadnog Balkana, XVIII Međunarodna konferencija Internacionalni Univerzitet Travnik i Univerzitet DEPOK Indonezija, "Trendovi razvoja zemalja Zapadnog Balkana zasnovani na znanju sa posebnim osvrtom na BiH u procesu pristupanja EU", Vlašić, Bosna i Hercegovina, 14 - 15. decembar 2018, str. 65.
16. Neskovic, S. (2019). Dihotomy of Economic Diplomacy and Spiegeling from Angle of Social Development, Tematski Zbornik radova knjiga 27, "Društveno - ekonomski razvoj i bezbednost zajednice sa akcentom na Grad Valjevo i Kolubarski okrug" Beograd: Centar za strateška istraživanja nacionalne bezbefnosti - CESNA B i Internacionalni Univerzitet Travnik u Travniku, BiH, str. 46.
17. Radenković, Jocić, D. (2010). Privredno pravo: Kompanijsko pravo sa osnovama prava, Ekonomski fakultet, Niš, str. 3.
18. Savić, M. (2015). Suverenost, nezavisnost i jednakost u kontekstu osnovnih prava (i dužnosti) država u savremenim izazovima međunarodnog prava, Godišnjak pravnog fakulteta univerziteta u Banja Luci, No. 37/2015, str. 206.
19. Stefanović, Z. (2011). Međunarodno privredno pravo, Univerzitet Union Pravni fakultet, Beograd, str. 87.

ACTORS IN INTERNATIONAL RELATIONS AND LIMITED SOVEREIGNTY

Nešković Slobodan

Abstract: *Postmodern social theory and science on international relations treat national entities as primary actors i.e. participants in the international community, as well as international politics. The state remains an essential actor in international relations, with respect to other traditional subjects and contemporary factors. National organizations, especially secessionist movements supported by terrorist groups, present the greatest threat to humanity. Also, certain religious groups in collaboration with organized crime and terrorism seriously endanger human existence in many parts of the world. The main characteristics of state structures remain crucial for every society, especially the population, territory and sovereign power. Global trends increase the importance of other characteristics of the state, especially economic resources and military effects. Sovereignty remains the main principle in international relations, where the phenomenon of limited sovereignty becomes a constant in objective relations at a global level.*

Key words: *national entities / international relation / state / sovereignty / limited sovereignty*